

SEVAN NİŞANYAN: Cumhuriyetin batılılığı değil mesele, olamayışı (Bölüm 2)

Posted on 17/10/2014

Değerli yazar Ümit Kardeş'in Cumhuriyet ideolojisine dair yazısını didiklemeye devam ediyoruz.

“Cumhuriyet yönetimi, Batı teknolojisi ile yerli kültür arasındaki sentezi veya içeriden bir reformu kabul etmeyen radikal bir tavrı sergiledi... Osmanlı döneminde geleneksel ile Batılı değerler arasında ... senteze gidilmeye çalışılmıştı. Cumhuriyet ise geleneği tamamen ret ediyordu.” demiş yazar.

“Vah vah keşke reddetmeseydi” dediğimiz yerli kültürün iki ufak kusuru vardı, onları da anmış olalım.

Bir, batmıştı. İki yüz elli senelik feci bir can çekişme sürecinin ardından, Budin ile Basra arasındaki hemen her haneye ateş düşürerek sulara gömülmüştü. Batan geminin donanımının ne kadarı, nasıl kurtarılabilirdi, tartışırız elbette. Ama öyle bir batışın ardından “lanet olsun” deyip her şeyi çöpe atma psikolojisini çok da suçlayamazmışız gibi geliyor bana.

Osmanlı'nın pek matah bir şey olduğu tezi son zamanlarda tekrarlana tekrarlana tekerleme oldu. Dünya tarihinin en görkemli çöküş hikayelerinden biri olduğunu hatırlayan pek yok. Hatırlatmış olalım.

İki, “yerli kültür” dedikleri şey, Batı'ya ait her şeyi gavur ve murdar sayan bir zihniyetin elinde rehindi. O zihniyetin dışında, başka herhangi bir gerçek içeriği kalmış mıydı, onu da

tartışırız isterseniz.

Sen Batı'nın tekniğinden öte bir şeylerini ithal etmeye niyetlenmişsen (öyle bir niyet neden ve ne kadar vardı, az sonra), Batı'nın teknolojisini "şeytan icadı", ahlakını "fuhuş", yemeğini "domuz, kıyafetini "dinden çıkma", siyasetini "Haçlı emperyalizmi" diye gören adamlarla neyin sentezini yapacaksın?

Memleketin iliğine işlemiş gavur düşmanlığı olgusuyla yüzleşmeden ne sentezi, neyin reformu?

"Teknoloji almak yetmez, kültür de alalım" diyenlerin tezinde anlaşılmayacak bir şey yoktu.

Teknolojiyi almaya zaten elin mahkum: dünyanın hiçbir yerinde o teknolojiyi almayan toplum yok. Peki o teknolojiyi üreten güç nedir? Beş yüz yıldan beri Batı dünyasını baş döndürücü bir yaratıcılıkla her gün yeni bir dünya keşfetmeye zorlayan itki nedir, hangi kültürel veya ekonomik veya yasal veya siyasal altyapıdır? O şey her neyse, bir şeyler kapmazsan teknolojinin tüketicisi olarak kalırsın. Onlar iphone çıkarır sen kuyruğa girersin; onlar kıtalar keşfeder sen televizyona bakıp çekirdek çitlersin.

İşin teorisi buydu. Cumhuriyet'in bulduğu bir şey değildi, Tanzimat'tan beri Osmanlı-Türk elitinin gayet net olarak bildiği ve kavradığı bir şeydi. Cumhuriyet'in kurucularının, vatan-millet-sakarya ve Ziya Gökalp gölgesiyle bulanıklaşmış olan Batı sevdası, Osmanlı elitininkinden daha radikal veya daha cüretkar değildir.

Peki fiiliyatta ne yaptılar? Batı'nın hangi kültürünü ithal ettiler? Fonograf ve tayyare dışında memleketin nesi batılılaştı?

Aklıma üç madde geliyor: kıyafet, sanat, hukuk. Üçü de kuvvetli gerekçeleri olan reformlardır. Cumhuriyet kurucularının keyfi tercihlerine indirgenemezler.

Üçünün de Batı toplumlarına has üretkenlikle illiyet bağı yoktu, varsa da pek dolaylıydı. Asıl mevzuya bir türlü gelinmedi desek yeridir.

1.Kıyafet batılılaştı. En cüretkar, en göze batan, en geniş kesimleri etkileyen adım buydu. En çok direnişle karşılanan bu oldu. Hala da en çok direnişle karşılanan budur.

Hangi akla hizmet etti? Sanırım akıldan çok duygulara hizmet etti. Dikkat edersen, memleket tarihindeki iki büyük kıyafet reformunun ikisi de büyük bir askeri hezimet izler. İlki 1828 felaketinin ardından gelen 2.Mahmut'un ceket-pantolon ve fes reformudur. İkincisi 1.Dünya Harbi faciasını izleyen kıyafet devrimidir. Bir nevi kabuk değiştirme ritüelidir. Yenilginin ve çöküşün müsebbibi olarak görülen yerli kültürün köhne otoritesine karşı başkaldırı hareketidir.

Her iki seferinde değişim spontane olarak başladı. Bir süre sonra devlet işe el koydu, reformu zaptu rapt altına aldı, kıyafet nizamnamesi ve şapka kanunu çıkardı.

Israrla gözden kaçırılan bir detaydır: Cumhuriyet'in kıyafet devriminin canalıcı adımı olan peçe inkılabı Cumhuriyet rejiminin eseri değildi. 1919 yazında, yabancı işgali altındaki İstanbul ve İzmir'de gerçekleşti. İstanbul'da ilk caz müziğinin kadınları sessiz bir mutabakatla peçesiz sokağa çıkmaya başladılar. (Dize çıkan etekler Batı'da 1917-18'de görülmüştü. 1919'da İstanbul'da gayrimüslim kızların o modaya uyduğunu biliyorum; Türklerden emin değilim.) Ancak 1922'de Kemal Paşa İzmir'de peçesiz kızlarıyla meşhur Uşşakizadelerin evinde kalarak Ankara'nın politikasını İstanbul ve İzmir elitinin çizgisine taşıyacaktı.

Bir özgürlük isyanının, aradan üç yıl geçmeden, Kastamonu'da, Şark tipi bir zorbalık gösterisine dönüşmesini, bu ülkenin değişmez kaderiyle ilgili bir tecelli saymamız gerekir.

2. Sanat batılılaştı. Edebiyat ve plastik sanatlar hızla ve bütünüyle Batı formlarını

benimsediler. Müzik bir süre direndi ve tamamen teslim olmadı.

Bu da Cumhuriyet'in zoruyla olmadı. Esas dönüşüm Cumhuriyet'ten bir, hatta iki kuşak önce gerçekleşti. Sanatla uğraşan zümre, Batı referansını iştihakla ve oybirliği ile benimsedi. Çünkü Osmanlı sanatı tükenmişti. Resim zaten yoktu. Edebiyat, daha 1820'lerde, Sümbülzade Vehbi ve Leskofsalı Galip devrinde, tükenmişliğinin farkındaydı. Aruz ittifakla terkedildi. İbnülemin gibi bir eksantrik dahiyi saymazsan, eski Osmanlı nesrine dönmeyi savunan tek kimse çıkmadı. Hat ve tezhip sanatını sürdürmeye çalışanlar, entelektüel itibardan yoksun esnaftı. Marjinalleştikçe ucuzlayıp tükendiler.

Müzik biraz daha uzun direndi. Ama o da yaşayamadı. 1950'lere gelindiğinde Osmanlı musıkisinden geriye salya sümük bir meyhane böğürtüsü kalmıştı. Suçlusu rejim değildir. Gazi'nin son yıllarındaki kısa bir cinnet dönemi dışında, devlet radyosunda Türk halk ve "sanat" müziğine ayrılan süre, Batı müziğinden hiçbir zaman daha az olmadı. Buna rağmen yürümedi.

3. Medeni Hukuk batılılaştı. Bizde bu olay kadın hakları açısından ele alınır. Oysa asıl dava, ticaret ve mülkiyet hukukunu sağlam temellere dayandırmaktı. Eski fıkhnın safsatalar deryası üzerine bir şey inşa edilemeyeceğinin farkına daha yüz yıl önce varılmıştı. Yüz yılda Mecelle dahil çeşit çeşit sentez, çeşit çeşit "içeriden reform" denendi. Hiç biri tutmadı.

Lozan'da Batılılar Medeni Kanunu'nu dayattılar. Objektif ve kolay anlaşılır bir hukukun yokluğunda, yerli ve yabancı gayrimüslimler için kapitülasyon benzeri istisnalar talep etmekte ısrarcı oldular. Türk tarafı uzun zamandan beri zaten o tartışmanın içindeydi. Fazla zorlanmadan adımı attılar.

Özetlersek, Türkiye'nin misler gibi bir yerli kültürü vardı da, ne güzel yürüyüp gidyordu da, Cumhuriyet rejimi geldi, horlayıp zorladı ... yok öyle bir şey! 1699 Karlofça Antlaşması'ndan beri batmış bir ülke, tükenmiş bir kültür ve çıkış yolu arayan bir toplumsal elit vardı.

Hoyratlıktan ileri gelen birtakım hatalar yapılsa da, sonuçta bir çözüm aradılar. Böyle buldular.

Peki, attıkları taş ürküttükleri kurbağaya değdi mi? Kıyafeti rötuşlayıp sanatla hukuku sil baştan edince Batılılıktan umulan faydalar hasıl oldu mu? Her mahallede bir Galileo, her sanayi sitesinde bir Edison yahut Steve Jobs türedi mi? Yozgat'ta Mars kaşifleri sıraya girdi mi?

Soruyu doğru sorarsan cevabı yarı yarıya vermiş olursun. Batı'yı ilginç kılan şey teknolojisi değildir -o teknoloji, üç beş sene sonra, bizde de var. Yeni teknolojiyi- ve yeni fikirleri ve yeni sanatı ve yeni yönetim ve örgütlenme biçimlerinin ve yeni ticaret yollarını- üretme yeteneğidir. O yaratıcılık, "yerel kültüre" saygıyla olmaz. Saygısızlıkla olur. Geleneği ve otoriteyi hiçe sayan, hakikati arama aşkından başka kanun tanınmayan arıza insanlarla olur. "Bütün hoca efendiler ve halk, dünyanın düz olduğunu söylüyor, ama onlar haksız ben haklıyım" diyebilenlerle olur. Bunların yüzde doksan dokuzu yanlış çıkar, ama yüzde biri Amerika'yı keşfeder.

Bana sorarsanız "Batılılaşma" denilen davanın püf noktası bu tip insanların özgünlüğüne saygı gösteren, onların hakikat aşkına pay bırakan, başardıklarında meydanlara heykellerini diken kurumsal kültürü kurmaktı. Kurulmadı. Kurmak akıllardan bile geçmedi. "Milli birlik ve beraberliğe her zamankinden fazla muhtaç olduğumuz şu zor günlerde" öyle lükslere harcanacak zaman yoktu. "Vatan" sizden hizmet bekliyordu, ukalalık değil.

Nazım Hikmet devlet başkanının soytarısı olmayı reddettiği için 28 yıl hapse mahkum edildiğinde Cumhuriyet'in batılılaşma davası bitmişti bana sorarsanız. Ya da peki, pardon, cüretinden dolayı idam edilen adam Batı'da da çok var. Memleketin aydın sınıfının tamamı devlet başkanının yalakası, onun "Yeni Türkiye" davasının propagandacısı olmayı kabul ettiği gün bitmişti. Ondan sonrası Batı matı değildir. Batı cilası sürülmüş Şark despotluğudur. Yeni kisve giydirilmiş Osmanlı-yahut Timur, yahut Memluk- padişahlığıdır.

Zaten resmi söylemdeki Batı referansı da o noktadan sonra kayıplara karışır. Rejimin güncel kaygularla itiraz ettiği bazı Osmanlı temalarından ayıklanmış bir Şark alemi, Alpaslan ve Attila'sıyla, Mevlana'sıyla, Oğuz Kağan'ıyla, Tuna'dan şimşek gibi geçen akıncılarıyla, memleketin kültür ufkunu kara kargalar gibi sarar, Ziya Gökalp'in tahayyül ettiği kültür sentezini başarıyla gerçekleştirir.

Kaynak:

<http://nisanyan1.blogspot.com.tr/2014/10/cumhuriyetin-batllg-degil-mesele.html?spref=tw>